

Φτώχεια, περιφερειακές ανισότητες και η μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη»

Σοφία Κ. Καζάκη

Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας &
Περιφερειακής Ανάπτυξης, MSc Ολοκληρωμένη
Ανάπτυξη και Διαχείριση Αγροτικού Χώρου

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
CRISIS ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ
OBSERVATORY

Πρωτοβουλία: Initiated by:

Υποστήριξη: Supported by:

Copyright © 2016

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)¹ & Δέσποινα Ασλανίδου

Λεωφ. Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα

Τηλ: (+30) 210 7257110-1, fax: (+30) 210 7257114,

e-mail: eliamep@eliamep.gr,

url: www.eliamep.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Φτώχεια, περιφερειακές ανισότητες και η μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη»

της Σοφίας Κ. Καζάκη

Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, MSc Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση Αγροτικού Χώρου

¹ Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

Περίληψη

Στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης παραδοσιακές και «νέες» μορφές φτώχειας και ανισότητας λαμβάνουν εκρηκτικές διαστάσεις. Η ανεργία, η υλική στέρηση και ο κίνδυνος φτώχειας απειλούν τη συνοχή των τοπικών κοινωνιών. Την ίδια χρονική περίοδο, κεντρική θέση στη μεταρρυθμιστική ατζέντα, που συνοδεύει τους στόχους της οικονομικής πολιτικής το 2010, κατέχει το Πρόγραμμα «Καλλικράτης». Η φιλόδοξη αυτή διοικητική μεταρρύθμιση εξοπλίζει τις τοπικές κοινωνίες με νέες δομές και σύγχρονα εργαλεία και ενισχύει την προνομιακή τους, κατά γενική παραδοχή, θέση, στο σχεδιασμό αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής. Σημαντική καινοτομία αποτελεί, μεταξύ άλλων, η εισαγωγή του Επιχειρησιακού Προγραμματισμού στην αυτοδιοίκηση, καθώς πρόκειται για ένα σύγχρονο διοικητικό εργαλείο-κλειδί για την αποτελεσματικότητα.

Από την συγκριτική εξέταση τριών Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων της πρώτης περιόδου εφαρμογής 2012-2014 και συγκεκριμένα των Περιφερειών Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας και Βορείου Αιγαίου, δεν προκύπτει ότι οι αιρετές Περιφέρειες πέτυχαν τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό και επέδειξαν αντανακλαστικά ως προς τη δραματική επιδείνωση των κοινωνικών συνθηκών των περιοχών τους. Ο επιχειρησιακός προγραμματισμός μετατράπηκε σε χρονο-οικονομικό προγραμματισμό τεχνικών έργων σε παραδοσιακούς τομείς αρμοδιότητας (οδικά, υδραυλικά, κτιριακά κ.λ.π.). Ελάχιστα συνέβαλε στην ανακούφιση των τοπικών κοινωνιών από τις συνέπειες της κρίσης και στην προστασία των ευάλωτων ομάδων. Η αστοχία του σχεδιασμού ως προς τις δράσεις κοινωνικής πολιτικής, εκδηλώθηκε με την περιορισμένη τους συμμετοχή, την χαμηλή εξειδίκευση, την αδυναμία εξεύρεσης χρηματοδότησης, την αδυναμία σχεδιασμού νέου τύπου δράσεων στο πνεύμα της «κοινωνικής καινοτομίας», πέραν των παραδοσιακών.

Τα αίτια εντοπίζονται τόσο σε χρόνια προβληματικά χαρακτηριστικά της αυτοδιοίκησης, όπως η αδυναμία ανάληψης επιτελικής ευθύνης στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, η υλοποίηση δράσεων μόνο στο πλαίσιο ευρωπαϊκών/εθνικών χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, η προσήλωση σε παραδοσιακούς τομείς αρμοδιότητας που προσέδωσε διαχειριστική ευχέρεια και διαμόρφωσε πολιτική και υπαλληλική κουλτούρα, αλλά και στην προσκόλληση στο παραγωγικό –αναπτυξιακό μοντέλο της προ κρίσης εποχής. Στην ίδια κατεύθυνση συνέβαλλαν και μεταγενέστερες ρυθμίσεις που επηρέασαν το πνεύμα του Προγράμματος «Καλλικράτης».

Λέξεις Κλειδιά:

Φτώχεια, Αυτοδιοίκηση, Προγραμματισμός, Κοινωνική Πολιτική

Περιεχόμενα

1. ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ	5
2. Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ	6
3. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ.....	7
3.1. Περιφερειακό εισόδημα	7
3.2. Κατανομή εισοδήματος και χρηματική φτώχεια	8
3.3. Εισόδημα και συνθήκες διαβίωσης	8
3.4. Υλική στέρηση.....	9
3.5. Ανεργία	9
4. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 2012-2014.....	11
4.1. Περιεχόμενο Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Π.)	11
4.2. Περιεχόμενο του Άξονα: «Ενίσχυση της Κοινωνικής Μέριμνας, Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού».....	14
4.3. Ωριμότητα των δράσεων	16
5. ΑΣΤΟΧΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΟΜΕΣ ΤΟΥ «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ».....	18
6. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΑΙΤΙΕΣ –ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	19
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	21
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.....	22
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	22
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	23

1. ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Ο ορισμός της φτώχειας αποτελεί διαχρονικά αντικείμενο ερευνητικών αναζητήσεων και προβληματισμών. Βάσει της έννοιας της *σχετικής φτώχειας*, φτωχό θεωρείται ένα άτομο με εισόδημα που δεν του διασφαλίζει «αποδεκτό» επίπεδο διαβίωσης ως προς τις συνθήκες και τα πρότυπα της κοινωνίας όπου ζει². Με αυτή την έννοια οι διαστάσεις «τόπος» και «χρόνος» είναι εγγενείς στο ζήτημα της φτώχειας και δεν μπορεί να αγνοηθούν κατά τον σχεδιασμό παρεμβάσεων³.

Η ρευστότητα και η συνεχής διεύρυνση του φάσματος των απειλών/κινδύνων φτώχειας διαχρονικά, οι οποίοι επιπλέον διαφοροποιούνται τοπικά, δυσχεραίνουν τον προσδιορισμό των πληττόμενων ομάδων και την τυποποίηση των παρεμβάσεων κεντρικά. Η αυτοδιοίκηση βρίσκεται στην πρώτη γραμμή πίεσης, έχει πλεονεκτική θέση για την αντιμετώπιση του φαινομένου⁴, ωστόσο η ενασχόλησή της με ζητήματα κοινωνικής πολιτικής καταγράφει μία σειρά προβληματικών χαρακτηριστικών⁵. Μεταξύ αυτών ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η απουσία ή η αποτυχία του προγραμματισμού, η έλλειψη παράδοσης σχεδιασμού και ανάληψης ευθύνης επιτελικής λειτουργίας στον κοινωνικό τομέα. Ο προγραμματισμός συνδέεται κυρίως με τα τεχνικά έργα/υποδομές, ενώ απουσιάζει ο ευρύτερος κοινωνικός σχεδιασμός σε επίπεδο ΟΤΑ. Αυτή η πρακτική του προγραμματισμού συμπαρασύρει και τον οικονομικό προγραμματισμό (κατανομή πόρων ανά τομέα/προτεραιότητα) αντίστοιχα, με συνέπεια να μην διασφαλίζεται η βιωσιμότητα δομών/δράσεων, η συνέχεια και η ανάδειξή τους σε κόμβους δικτύων δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών. Επιπλέον, απουσιάζουν τα εργαλεία παρακολούθησης της αποτελεσματικότητας των δράσεων κοινωνικής πολιτικής (δείκτες απόδοσης, τεχνικές κόστους-οφέλους κ.λ.π.).

Ο ελλιπής ή κακός προγραμματισμός δεν εξυπηρετεί και τη διαμόρφωση μεσομακροπρόθεσμα ενός «τοπικού συστήματος κοινωνικής προστασίας», με «bottom up» χαρακτήρα, αντί του κλασικού κεντρικού «top down» σχεδιασμού, χωρίς τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων μερών (ΟΤΑ, ΜΚΟ, ενδιαφερόμενων ομάδων κ.λ.π.) και την πρόβλεψη μηχανισμών συντονισμού οριζόντιων πολιτικών.

² Βουλή των Ελλήνων 2012, Ειδική Συνεδρία Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων: «Νέα Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός», σελ 28

³ Καππή Χ., *Ο πλούτος της πραγματείας περί φτώχειας. Διαχρονικότητα, παγκοσμιότητα, θεραπείες και μεταλλάξεις*, ΕΚΚΕ -Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010, σελ. 88-91, και *Φτώχεια*, Γνώμη ΟΚΕ 2009, σελ. 11

⁴ *Φτώχεια 3/Κοινοτικό Πρόγραμμα για την Οικονομική και Κοινωνική Ενσωμάτωση των μη Ευνοημένων Ομάδων 1989-1994*, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες ADAPT, YOUTH, NOW, HORIZON 1994-1999

⁵ Κοντιάδης Ξ., Καλατζής Ν., Μίχος Λ., Μπιτσάνη Ε., Τσέκος Θ., *Κοινωνική πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης 2006, σελ. 14-17,92-95

2. Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Η οικονομική κρίση του 2008, επέφερε δραματική μεταβολή των οικονομικο-κοινωνικών συνθηκών και επαναπροσδιόρισε την οικονομική πολιτική της χώρας. Διατηρώντας διαχρονικά τη δέσμευση για δημοσιονομική προσαρμογή, με παράλληλη προστασία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων από τις συνέπειες της κρίσης (Προγράμματα Σταθερότητας 2008-2013), οι στόχοι της οικονομικής πολιτικής υποστηρίζονται από μια μεταρρυθμιστική ατζέντα. Κεντρική θέση στην ατζέντα κατέχει η «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης»⁶. Στόχος της μεταρρύθμισης είναι η συνδρομή στη δημοσιονομική εξυγίανση με εξοικονόμηση πόρων από τη λειτουργία της αυτοδιοίκησης και η βελτίωση της αποτελεσματικότητάς της, καθώς η προβληματική δομή του κράτους, κρίθηκε ως κύριος λόγος γιγάντωσης του δημοσιονομικού προβλήματος και εμπόδιο στην ανάπτυξη⁷.

Η μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη» εξοπλίζει την Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση με νέες αρμοδιότητες, εργαλεία και πόρους ώστε να επιτελέσει την αναπτυξιακή της αποστολή. Σημαντική καινοτομία συνιστά η εισαγωγή του Επιχειρησιακού Σχεδιασμού και Προγραμματισμού, ως ενός σύγχρονου διοικητικού εργαλείου και λειτουργίας κλειδί για την αποτελεσματικότητα, την ανάπτυξη και την έξοδο από την κρίση. Η θεσμική αυτή αναγνώριση της σημασίας του προγραμματισμού, αποτελεί μία σαφή επιλογή αναβάθμισης της ικανότητας σχεδιασμού της αυτοδιοίκησης, αντί της παράκαμψής της από άλλες δομές, όπως συμβαίνει σε άλλους τομείς ευθύνης του κράτους την ίδια περίοδο (μηχανισμοί fast-track/στρατηγικές επενδύσεις).

Οι Περιφέρειες έχουν υποχρέωση κατάρτισης 5-ετών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Π.), που εξειδικεύονται με Ετήσια Προγράμματα Δράσης (Ε.Π.Δ.), εγκρίνονται ταυτόχρονα και σε πλήρη συμφωνία με τον ετήσιο προϋπολογισμό⁸ και αποτελούν οργανικό στοιχείο της καθημερινής λειτουργίας και διοίκησής τους.

Σύντομα ωστόσο, η πρόβλεψη του «Καλλικράτη» για τη σύνδεση του σχεδιασμού με τον προϋπολογισμό καταργείται⁹, λόγω αντιδράσεων για την ελεγκτική λειτουργία του Παρατηρητηρίου Οικονομικής Αυτοτέλειας των ΟΤΑ, ως προς την επιχειρησιακή δράση και την ορθή εκτέλεση του προϋπολογισμού τους. Πλέον, η διάθεση των πόρων δεν υπακούει κατ'ανάγκη στη στόχευση του στρατηγικού σχεδιασμού/επιχειρησιακού προγραμματισμού. Η εξέλιξη αυτή, σήμανε ουσιαστικά την μετατροπή του προγραμματισμού σε τυπική διαδικασία.

⁶ *Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2009-2013 - Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων*, Υπ. Οικονομικών 2010, σελ. 58

⁷ Αιτιολογική Έκθεση: του Σχεδίου Νόμου *Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης*, Βουλή των Ελλήνων 2010, σελ. 4-7

⁸ Ν. 3852/2010, άρθρο 268 παρ. 5-8

⁹ Ν. 4172/2013, άρθρο 79, παρ. 2

3. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ

Πέραν του πεδίου της οικονομικής διαχείρισης (δανειακές συμβάσεις, μεταρρυθμίσεις), που αποτελούν την μία όψη της κρίσης, στο κοινωνικό πεδίο επιδεινώνονται οι συνθήκες διαβίωσης και αναδεικνύονται «νέες» αστικές κυρίως μορφές φτώχειας¹⁰. Οι μεταβολές σε επίπεδο Περιφέρειας παρουσιάζονται στη συνέχεια με την πορεία των δεικτών για τη στρατηγική της Ε.Ε. «Ευρώπη 2020». Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση των μεταβολών το διάστημα 2010-2013, δηλ. κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής του Προγράμματος «Καλλικράτης». Οι μεταβολές αυτές δεν ερμηνεύονται μόνο χωρικά αλλά και σε σχέση με τις πληττόμενες ομάδες πληθυσμού, ανεξαρτήτως του τύπου κατοικίας. Ζητούμενο ωστόσο, αποτελεί η διερεύνηση του βαθμού ανταπόκρισης της νέας περιφερειακής διοίκησης στις πιεστικές κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.

Ανεξάρτητα από το ύψος του περιφερειακού εισοδήματος η κατάταξη των περιφερειών από την «φτωχότερη» (Β. Αιγαίο) στην «πλουσιότερη» (Αττική) δεν μεταβάλλεται σημαντικά την δεκαετία 2005-2014, παρά τις διαφορές ως προς τα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης πενταετίας, λόγω της οικονομικής κρίσης. Οι ανισότητες διατηρούνται όπως και η κατάταξη των περιφερειών στην κλίμακα κατά το μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου.

Ομοίως διατηρείται και η τεράστια εισοδηματική απόσταση των Περιφερειών Αττικής και Κ. Μακεδονίας από τις υπόλοιπες, μεταξύ των οποίων διαπιστώνονται επίσης σημαντικές διαφοροποιήσεις, άλλης όμως τάξης εισοδήματος (Π.1.).

Π.1. Περιφερικό ΑΕΠ (εκ ευρώ)

ΠΕΡΙΦ/ΕΤΟΣ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Β. ΑΙΓΑΙΟ	2.797	3.041	3.304	3.514	3.395	3.184	2.944	2.678	2.564	2.545
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	3.789	4.030	4.285	4.522	4.200	3.992	3.479	3.260	3.054	3.137
ΗΠΕΙΡΟΣ	4.514	4.789	5.029	5.158	5.025	4.930	4.611	4.187	3.965	3.904
ΔΥΤ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	4.760	4.926	4.979	4.802	5.039	4.981	4.819	4.724	4.383	4.125
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	6.662	7.178	7.683	8.183	7.599	7.236	6.603	6.079	5.832	6.045
ΑΝΑΤ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, ΘΡΑΚΗ	7.868	8.141	8.906	9.450	9.306	9.198	8.150	7.579	7.013	6.820
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	8.364	9.124	9.790	10.102	9.912	9.430	8.806	8.270	7.910	7.611
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	9.738	10.116	10.562	10.879	10.405	9.903	9.273	8.628	8.315	7.734
ΔΥΤ ΕΛΛΑΔΑ	9.725	10.728	11.244	11.365	10.890	10.671	9.611	8.957	8.318	8.181
ΚΡΗΤΗ	9.867	10.693	11.200	11.808	11.509	10.860	9.716	8.845	8.831	8.934
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	10.230	11.214	11.752	12.186	11.814	10.835	9.953	9.517	9.284	9.085
ΚΕΝΤΡ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	26.890	29.550	31.952	33.304	32.439	30.348	28.092	25.807	24.453	23.859
ΑΤΤΙΚΗ	94.039	104.334	112.008	116.717	116.001	110.462	100.972	92.671	86.468	85.579

Πηγή: Eurostat-τελευταία ενημέρωση 7/9/2016

¹⁰ Μπαλούρδος Δ., Ναούμη Μ., *Η φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010 -ΕΚΚΕ 2010, σελ 11 και Μπαλούρδος Δ., *Η φτώχεια στην Ελλάδα: Τάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές*, Ειδική Συνεδρία Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, Βουλή των Ελλήνων 2012, σελ. 30-33, 35-37

Την

πενταετία 2005-2009 παρατηρούνται μικρές μεταβολές του ποσοστού του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ στο επόμενο διάστημα, όταν αρχίζουν να εκδηλώνονται και να συσσωρεύονται οι επιπτώσεις της ύφεσης, παρατηρείται επιδείνωση σε όλες τις χωρικές ενότητες. Ειδικά κατά το διάστημα 2010-2013 αξιοσημείωτη είναι η μεταβολή στη νησιωτική χώρα (7,1%) και στην Αττική (3,8%), με ποσοστά πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας πολύ υψηλότερα σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν στις περιοχές αυτές (Π.2).

Π.2. Κίνδυνος φτώχειας ανά Περιφέρεια (% στο συν. πληθυσμό)

ΠΕΡΙΦ/ΕΤΟΣ	2005	2006	2007	2008	2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2010	2011	2012	2013	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2014	2015
ΕΛΛΑΔΑ	19,6	20,5	20,3	20,1	19,7	0,1	20,1	21,4	23,1	23,1	3,0	22,1	21,4
ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	25,5	26,7	26,7	25,5	26,5	1,0	24,8	25,0	26,3	26,1	1,3	25,4	24,1
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	24,7	26,3	24,7	25,4	23,7	-1,0	22,8	24,9	28,7	24,2	1,4	26,1	25,4
ΑΤΤΙΚΗ	11,4	12,5	13,1	13,1	12,8	1,4	16,3	18,3	18,1	20,1	3,8	15,6	15,8
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ, ΚΡΗΤΗ	22,8	17,9	19,4	19,0	18,4	-4,4	16,5	14,8	20,1	23,6	7,1	27,2	23,6

Πηγή: Eurostat-τελευταία ενημέρωση 15/9/2016

δύο τελευταία έτη παρατηρείται αποκλιμάκωση/σταθεροποίηση του ποσοστού του πληθυσμού που ζει σε συνθήκες φτώχειας με σημαντική «βελτίωση» στην νησιωτική χώρα και στην Αττική. Η εξέλιξη αυτή ενδεχομένως να οφείλεται σε κάποιο βαθμό, μεταξύ άλλων και στην εφαρμογή στοχευμένων πολιτικών ανακούφισης ευάλωτων ομάδων¹¹, ορισμένες από τις οποίες παρουσιάζουν μεγάλες συγκεντρώσεις στην Αττική (μετανάστες, μακροχρόνια άνεργοι κ.λ.π).

Το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού έως το 2009 βαίνει μειούμενο για όλες τις χωρικές μονάδες. Από το 2010 η εξέλιξη είναι αντίστροφη με σοβαρή επιδείνωση σε όλες τις περιοχές (Π.3.).

Π.3. Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά Περιφέρεια (% στο συν. πληθυσμό)

ΠΕΡΙΦ/ΕΤΟΣ	2005	2006	2007	2008	2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2010	2011	2012	2013	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2014	2015
ΕΛΛΑΔΑ	29,4	29,3	28,3	28,1	27,6	-1,8	27,7	31,0	34,6	35,7	8,0	36,0	35,7
ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	34,4	34,6	33,5	32,6	33,6	-0,8	32,2	34,2	36,8	37,0	4,8	36,7	35,6
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	35,6	35,1	31,7	32,3	31,4	-4,2	32,0	34,2	39,7	37,7	5,7	40,6	40,4
ΑΤΤΙΚΗ	21,2	21,8	22,7	22,4	21,2	0,0	23,1	29,1	30,6	34,0	10,9	31,6	31,5
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ, ΚΡΗΤΗ	32,4	27,6	27,5	26,2	26,6	-5,8	23,9	21,3	31,3	33,7	9,8	39,4	39,4

Πηγή: Eurostat-τελευταία ενημέρωση 15/9/2016

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η αύξηση, το διάστημα 2010-2013, στην Αττική (10,9%) κατά πολύ υψηλότερη από όλες τις άλλες χωρικές μονάδες.

Η αύξηση αυτή ενδέχεται να οφείλεται στη συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους των μεταναστών στην Αττική, καθώς ο πληθυσμός ηλικίας 18-64 ετών που βρίσκεται

¹¹ Επιδότηση ενοικίου, θέρμανσης, στήριξης τέκνων, κοινωνικό τιμολόγιο, φορολογικές διευκολύνσεις κ.λ.π.

σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό εκτιμάται για τους Έλληνες σε 36,1%, ενώ για τους αλλοδαπούς σε 68,7%¹².

Έως το 2009 ο δείκτης υλικής στέρησης βελτιώνεται. Η τάση αυτή αντιστρέφεται στα επόμενα χρόνια με σημαντική επιδείνωση σε όλες τις περιοχές και ιδιαίτερα στην Αττική (11,2%).

Π.4. Ποσοστό πληθυσμού με υλική στέρηση ανά περιφέρεια

ΠΕΡΙΦ/ΕΤΟΣ	2005	2006	2007	2008	2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2010	2011	2012	2013	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2014	2015
ΕΛΛΑΔΑ	12,8	11,5	11,5	11,2	11,0	-1,8	11,6	15,2	19,5	20,3	8,7	21,5	22,2
ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	13,9	11,7	12,0	11,4	11,7	-2,2	12,8	16,7	20,1	21,0	8,2	20,5	20,2
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	15,7	15,3	13,1	11,9	12,0	-3,7	14,0	15,8	21,1	20,4	6,4	24,0	25,7
ΑΤΤΙΚΗ	9,7	8,3	9,5	10,5	9,5	-0,2	9,5	14,9	19,0	20,7	11,2	20,0	20,9
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ, ΚΡΗΤΗ	15,2	13,5	13,4	11,1	12,2	-3,0	11,1	10,3	15,6	16,7	5,6	23,9	23,7

Πηγή: Eurostat-τελευταία ενημέρωση 15/9/2016

Η ανεργία έως το 2008 μειώνεται σε όλες τις Περιφέρειες, ενώ στη συνέχεια, αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς και εκτινάσσεται σε υψηλά ποσοστά, ως συνέπεια της ύφεσης σε όλες τις παραγωγικές δραστηριότητες (Π.5.). Παρά τις αρχικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των Περιφερειών ως προς το ύψος της ανεργίας (π.χ. Κρήτη 7,2%), ή/και την εξέλιξή της έως το 2009 (π.χ. Β. Αιγαίο μείωση από 10,6% το 2005 σε 4,7% το 2008), η πορεία είναι αρνητική για όλες τις Περιφέρειες.

Π.5. Ανεργία ανά Περιφέρεια

ΠΕΡΙΦ/ΕΤΟΣ	2005	2006	2007	2008	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2009	2010	2011	2012	2013	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2014	2015
Κ.Μακεδονία	11,2	9,5	9,1	8,4	-2,8	10,1	13,7	19,7	26,2	30,2	20,1	28,7	26,0
Αττική	9,1	8,5	7,8	6,7	-2,4	9,1	12,6	18,0	25,8	28,7	19,6	27,3	25,2
Δυτ.Μακεδονία	18,1	14,2	12,1	12,5	-5,6	12,4	15,4	23,1	29,7	31,6	19,2	27,6	30,7
Δυτ.Ελλάδα	10,7	9,7	9,9	9,9	-0,8	9,7	11,9	17,6	25,6	28,4	18,7	28,7	28,5
Στερεά Ελλάδα	11,0	9,2	9,4	8,5	-2,5	10,5	12,5	19,0	27,9	28,2	17,7	26,8	25,8
Ηπειρος	11,5	9,8	10,0	9,9	-1,6	11,2	12,6	16,5	22,5	27,4	16,2	26,8	24,5
Θεσσαλία	9,4	8,2	7,8	8,3	-1,1	9,2	12,1	16,8	22,6	25,4	16,2	25,4	26,9
Κρήτη	7,2	7,2	5,4	6,4	-0,8	9	12	15,8	22,3	24,9	15,9	24	24,2
Ανατ.Μακεδονία, Θράκη	11,9	11,1	9,8	8,8	-3,1	11,1	14,5	20,2	22,8	26,8	15,7	24,2	23,4
Β.Αιγαίο	10,6	9,6	8,1	4,7	-5,9	6,6	9,4	15,0	21,8	22,0	15,4	22,3	18,0
Πελοπόννησος	8,6	7,5	7,3	7,0	-1,6	7,9	9,6	13,8	19,2	21,9	14	23,4	22,3
Ν.Αιγαίο	9,5	9,0	9,4	8,3	-1,2	12,3	14,6	15,2	15,4	21,3	9	20,1	14,9
Ιόνια Νησιά	8,6	11,2	9,0	8,3	-0,3	9,5	14,6	14,1	14,7	18,1	8,6	21,4	19,0

Πηγή: Eurostat-τελευταία ε

Η σχέση μεταξύ περιφερειακού εισοδήματος (Π.1.) και ποσοστού ανεργίας ανά Περιφέρεια (Π.5.) δεν είναι αντίστοιχη. Υψηλή ανεργία το 2011 παρουσιάζουν οι «πλουσιότερες» Περιφέρειες όπως η Αττική (ΑΕΠ: 100,972 εκτ. ευρώ, ανεργία: 18%) και η Κ. Μακεδονία (ΑΕΠ: 28,095 εκτ. Ευρώ, ανεργία: 19,7%). Χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζουν «μεσαίες» εισοδηματικά Περιφέρειες όπως η Πελοπόννησος (ΑΕΠ: 8,806 εκτ. ευρώ, ανεργία: 13,8%) αλλά και φτωχότερες όπως των Ιονίων Νήσων (ΑΕΠ: 3,479 εκτ. Ευρώ, ανεργία: 14,1 %). Είναι φανερό ότι οι εξελίξεις στην τοπική οικονομία διαφοροποιούνται ανάλογα με τα τοπικά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα να παράγονται, κατά τα πρώτα τουλάχιστον έτη της κρίσης, διαφορετικής έντασης συνέπειες για κάθε Περιφέρεια.

¹² Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2013: Κίνδυνος φτώχειας Δελτίο Τύπου, ΕΛΣΤΑΤ 2014, σελ. 6

Συμπερασματικά η οικονομική κρίση που έπληξε τη χώρα δεν φαίνεται να μεταβάλει σημαντικά το προϋπάρχον μοντέλο των περιφερειακών ανισοτήτων. Οι κατά τεκμήριο σχετικώς αναπτυγμένες Περιφέρειες του αναπτυξιακού άξονα της χώρας, όπως η Αττικής, Στερεά Ελλάδα και Κ. Μακεδονία, (εξαιτίας της παρουσίας της Αττικής, της Θεσσαλονίκης και των «δορυφόρων» τους) υφίστανται τις περισσότερες αρνητικές επιπτώσεις (π.χ. ανεργία), εξακολουθούν όμως, παρά τις ισχυρές πιέσεις, να απολαμβάνουν σχετικά υψηλότερης ευημερίας. Υψηλότερη δε ανθεκτικότητα επιδεικνύουν οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου, Κρήτης και Ηπείρου και τη χαμηλότερη ανθεκτικότητα οι Περιφέρειες Δ. Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης και Δυτικής Ελλάδας¹³.

¹³ Βλ. σχετικά: Ψυχάρης Γ., Αρτελάρης Π., Καλλιώρας Δ., Πανταζής Π., Τσιόπα Μ., *Το χωρικό αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: μια πρώτη αποτίμηση*, Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης- ERSΑ 2012, 10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, σελ 5,10 και Έκθεση του Διοικητή, Τράπεζα της Ελλάδος 2012, σελ 80

4. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 2012-2014

Εν μέσω σύνθετων οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών, ως απόρροια της οικονομικής κρίσης, εκπονήθηκαν και εφαρμόστηκαν τα Περιφερειακά Ε.Π. 2012-2014, η αποτελεσματικότητα των οποίων και ειδικότερα στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, διερευνάται στο παρόν άρθρο.

Σημειώνεται ότι, παρά τις αναλυτικές κατευθύνσεις του Υπ. Εσωτερικών¹⁴, για το περιεχόμενο και τη δομή, τα Ε.Π. εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις και για την συγκριτική εξέτασή τους απαιτείται επεξεργασία ομογενοποίησης των δεδομένων. Για τη συγκριτική εξέταση που ακολουθεί, επιλέχθηκαν 2 μητροπολιτικές Περιφέρειες, της Αττικής και της Κ. Μακεδονίας, λόγω του πληθυσμιακού τους βάρους, της σημασίας τους για την εθνική οικονομία, της βαρύνουσας θέσης στον αναπτυξιακό άξονα αλλά και της διοικητικής ικανότητας του ίδιου του φορέα. Επιπλέον, στον αντίποδα, επιλέχθηκε η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, λόγω του νησιωτικού χαρακτήρα και της θέσης της, εκτός του παραδοσιακού αναπτυξιακού άξονα.

Ο «Στρατηγικός Σχεδιασμός 2012-2014» των υπό εξέταση Περιφερειών εγκρίθηκε με Αποφάσεις των αντίστοιχων Περιφερειακών Συμβουλίων (Π.Σ.)¹⁵. Πρόκειται για κείμενα στρατηγικής στα οποία διατυπώνεται το «όραμα» της πολιτικής ηγεσίας για την Περιφέρεια, με ορίζοντα 3-ετίας. Ακολουθεί η εξειδίκευσή τους με το «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012-2014», το οποίο περιλαμβάνει Άξονες Προτεραιότητας που αναλύονται σε Μέτρα με συγκεκριμένους στόχους και περαιτέρω σε Σχέδια Δράσης και δράσεις. Περιλαμβάνει επίσης τους προϋπολογισμούς¹⁶, τους αρμόδιους για την υλοποίηση, το χρονοδιάγραμμα, την ωριμότητα, την πηγή χρηματοδότησης και τις εκροές.

4.1. Περιεχόμενο Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Π.)

Η κατανομή του προϋπολογισμού και των δράσεων των Ε.Π. ανά Άξονα Προτεραιότητας, απεικονίζονται στον Πίνακα 6.

¹⁴ ΥΑ 74754/2010 και Οδηγός Παρακολούθησης, Αξιολόγησης, Επικαιροποίησης και Αναθεώρησης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των Περιφερειών του Υπουργείου Εσωτερικών, ΕΕΤΑ 2011

¹⁵ Αποφάσεις 336/2011, 177/2013 και 242/2011 των Π.Σ. Περιφέρειας Αττικής, Β. Αιγαίου και Κ.Μακεδονίας

¹⁶ Χρηματοδότηση από: ΕΣΠΑ, Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, Ίδιους πόρους και Υπουργεία-ΝΠΔΔ

Π.6.: Κατανομή προϋπολογισμού και δράσεων ανά Άξονα

ΑΞΟΝΑΣ		ΑΡΙΘ. ΔΡΑΣΕΩΝ	ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2011-2014 (ευρώ)	%
ΑΤΤΙΚΗ				
1	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ	616	1.006.445.828,53	75,3
2	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ, ΥΓΕΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ	156	159.442.947,03	11,9
3	ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	116	28.641.859,33	2,1
4	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	107	141.243.620,56	10,6
ΣΥΝΟΛΟ		995	1.335.774.255,45	100
Β. ΑΙΓΑΙΟ				
1	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ	61	23.313.159,99	11,3
2	ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	241	135.789.842,79	66
3	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ, ΥΓΕΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	136	24.635.355,11	12
4	ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	41	7.929.136,00	3,9
5	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	110	14.126.442,93	6,9
ΣΥΝΟΛΟ		589	205.793.936,82	100
Κ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ				
1	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ & ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ		75.618.043,20	10,2
2	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ		556.041.535,86	75
3	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ-ΥΓΕΙΑΣ-ΠΑΙΔΕΙΑΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ-ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ		71.962.221,21	9,7
4	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΩΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ		38.058.308,27	5,1
ΣΥΝΟΛΟ			741.680.108,54	100

Πηγή: Ε.Π. 2012-2014 Αττικής, Κ.Μακεδονίας, Β.Αιγαίου – Ίδια επεξεργασία

Από την εξέταση περιεχομένου των Ε.Π. προκύπτουν τα ακόλουθα:

Α. Οι Άξονες που αφορούν τεχνικά έργα/μελέτες (κτιριακά, οδικά, υδραυλικά, λιμενικά κ.λ.π.) απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού των Ε.Π. και των τριών Περιφερειών. Συγκεκριμένα στην Αττική το 75,3% του προϋπολογισμού διατίθεται για τεχνικά έργα (Άξονας 1), στο Βόρειο Αιγαίο το 77,3% (Άξονας 1 και 2) και στην Κεντρική Μακεδονία το 75% (Άξονας 2). Το δυσανάλογο βάρος αυτού του είδους των δράσεων στο συνολικό προϋπολογισμό ερμηνεύεται για το Β. Αιγαίο από τον νησιωτικό χαρακτήρα και την ορεινότητα που δυσχεραίνει τους όρους σύνδεσης περιοχών εσωτερικά αλλά και με άλλες Περιφέρειες.

Στην Κ. Μακεδονία υπάρχει διαφορά ως προς το περιεχόμενο του Άξονα «Οικονομική Ανάπτυξη και Απασχόληση», σε σχέση με τις δύο άλλες, καθώς τα τεχνικά έργα (βελτίωσης οδικής, αεροπορικής και θαλάσσιας διασύνδεσης), νοούνται ως έργα οικονομικής ανάπτυξης και εντάσσονται σε αυτόν (Άξονα 2). Αντίθετα οι άλλες δύο Περιφέρειες στον συγκεκριμένο Άξονα εντάσσουν δράσεις υποστήριξης οικονομικών δραστηριοτήτων.

Β. Αξιοσημείωτα χαμηλή είναι η συμμετοχή του Άξονα «Οικονομική Ανάπτυξη και Απασχόληση». Στην Αττική δράσεις ενίσχυσης παραγωγικών τομέων (τουρισμός, αλιεία, καινοτομία, επιχειρηματικότητα κ.λ.π) συμμετέχουν με 2,1% στον συνολικό προϋπολογισμό (Άξονας 3), ενώ στο Β. Αιγαίο με 3,9% και επιπλέον πολλές από αυτές δεν έχουν διασφαλισμένη χρηματοδότηση (Άξονας 4). Τέλος στην Κ. Μακεδονία, λόγω διαφορετικής αντίληψης ως προς το περιεχόμενο των Άξόνων, δεν είναι εφικτό να διακριθούν στοχευμένες δράσεις ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων, πέραν των τεχνικών έργων που έχουν ενταχθεί στον συγκεκριμένο Άξονα (Άξονας 2), ως αναπτυξιακές δράσεις.

Γ. Ως προς τον Άξονα που αφορά δράσεις στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, στην Αττική η συμμετοχή του στον συνολικό προϋπολογισμό σε σημαντικό βαθμό οφείλεται στις υποδομές που περιλαμβάνει στους τομείς του αθλητισμού και του πολιτισμού 11,9% (Άξονας 2). Αντίστοιχα το βάρος του Άξονα στο Β. Αιγαίο είναι 12% (Άξονας 3) και τέλος στην Κ. Μακεδονία 9,7% (Άξονας 3). Η συμμετοχή του άξονα είναι μικρή λαμβάνοντας υπόψη το θεματικό εύρος του.

Συνολικά, η εικόνα του σχεδιασμού δεν διαφέρει σημαντικά μεταξύ των Περιφερειών:

- Πάνω από το 75% του προϋπολογισμού διατίθεται σε τεχνικά έργα και υποδομές.
- Παρατηρείται δυσκολία στον σχεδιασμό του άξονα «Οικονομική ανάπτυξη και Απασχόληση».
- Στον Άξονα «Ενίσχυση Κοινωνικής Μέριμνας, Υγείας, Δια Βίου Μάθησης/Παιδείας, Πολιτισμού-Αθλητισμού», διατίθεται 9,7%-12% του προϋπολογισμού, παρά το θεματικό του εύρος.
- Η διαφοροποίηση από τους ενδεικτικούς Άξονες Προτεραιότητας του Υπ. Εσωτερικών στη βάση τοπικών ιδιαιτεροτήτων είναι μικρή και μόνο η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου περιέλαβε ειδικό Άξονα για την προσβασιμότητα.

Ο βαθμός ανταπόκρισης του σχεδιασμού για την περίοδο 2012-2014, με βάση αυτή την εικόνα, στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί, δημιουργεί προβληματισμό. Ομοίως, ο βαθμός σύμπτωσης με τον κεντρικό σχεδιασμό που προκρίνει, μεταξύ άλλων, την περιστολή των δαπανών, την ενίσχυση του δικτύου κοινωνικής προστασίας, την ανάσχεση της τάσης συρρίκνωσης της παραγωγικής βάσης κ.λ.π.

Η συγκεκριμένη κατεύθυνση του επιχειρησιακού σχεδιασμού θα μπορούσε να αποδοθεί στην προσκόλληση στο μοντέλο παραγωγής του πρόσφατου παρελθόντος, με έμφαση στα δημόσια έργα και στην αντίστοιχη ευχέρεια υλοποίησης που απέκτησε διαχρονικά η διοίκηση. Σε κάποιο βαθμό ωστόσο, είναι εμφανές και το έλλειμμα τεχνογνωσίας Στρατηγικού Σχεδιασμού –Επιχειρησιακού Προγραμματισμού.

Στους Πίνακες Π7. και Π.8. παρουσιάζεται το περιεχόμενο του Άξονα παρέμβασης στο κοινωνικό πεδίο.

Π.7. ΑΞΟΝΑΣ: Ενίσχυση Κοινωνικής Μέριμνας, Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού

α/α	Είδος παρέμβασης	% επί του προϋπ/σμού 2012-2014	
		ΑΤΤΙΚΗ	ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ
1	Έργα-δράσεις αθλητισμού (γήπεδα, κολυμβητήρια)	44,9	9,9
2	Έργα-δράσεις πολιτισμού (μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι)	4,5	12,5
3	Μελέτες -έργα Ιερών Ναών/Κοιμητήρια	3,4	2,1
4	Παιδικό/Βρεφονηπιακό Σταθμοί-Νηπιαγωγεία-παιδικές χαρές-κατασκηνώσεις-σχολικές εκδηλώσεις	19	64
5	ΚΑΠΗ/Στέγη Γερόντων/Βοήθεια στο Σπίτι	3,8	0
6	Δράσεις ΑΜΕΑ	0,4	0
7	Δράσεις ΡΟΜΑ	0,5	0
8	Δράσεις μεταναστών	0,3	0
9	Δράσεις απόρων -αστέγων	1,4	0
10	Εκπαίδευση -απόκτηση δεξιοτήτων-απασχόληση	0	7,9
11	Καταγραφή δεδομένων ευπαθών ομάδων και δομών/υπηρεσιών υποστήριξης	0,1	0,01
12	Κτίρια (Δημαρχεία, βιβλιοθήκες)	5,4	0,3
13	Κατασκευή δομών (ξενώνες) και δράσεις πρόνοιας	4,6	0,5
14	Δομές και δράσεις υγείας -περίθαλψης	0,7	2,1
15	Συνεργασίες -Δικτυώσεις για την κοινωνική στήριξη-μέριμνα- υγεία	0,1	0
16	Περιβαλλοντική και προστασία δημοσίας υγείας	1,5	0,6
17	Πάρκα -πλατείες -αναψυχή	0	0
18	Άλλες δράσεις	9,4	0
	Σύνολο	100	100

Π.8. ΆΞΟΝΑΣ: Ενίσχυση Κοινωνικής Μέριμνας, Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού

α/α	Είδος παρέμβασης	% επί του προϋπ/σμού 2012-2014
		ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Ενίσχυση των κοινωνικών υποδομών και των υποδομών υγείας, τουρισμού, πολιτισμού, αθλητισμού, παιδείας		
Υγεία - Κοινωνική Μέριμνα		
	Υποδομές υγείας	
	Κοινωνικές υποδομές	2,9
	Κοινωνική μέριμνα	2,4
	Μελέτες - έρευνες - απόκτηση γης	
	Διασφάλιση δημόσιας υγείας	8,8
Αθλητισμός - Πολιτισμός -Νεολαία		
	Υποδομές αθλητισμού	13
	Υποδομές πολιτισμού	3,8
	Νεολαία (δράσεις αθλητισμού-πολιτισμού)	3,1
	Δράσεις πολιτισμού	0,6
Παιδεία - Δια βίου μάθηση		
	Υποδομές εκπαίδευσης	59,7
	Δράσεις δια βίου μάθησης	
	Σύνολο	100

Πηγή: Ε.Π. 2012-2014 Αττικής, Κ.Μακεδονίας, Β.Αιγαίου – Ίδια επεξεργασία

Από τους παραπάνω Πίνακες προκύπτουν τα ακόλουθα:

A. Στην Αττική το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού του Άξονα διατίθεται σε τεχνικά έργα-υποδομές αθλητισμού, πολιτισμού, θρησκευτικών χώρων και κτιριακών βελτιώσεων για επανάχρηση κτισμάτων (58,2% συνολικά οι κατηγορίες 1,2,3,12). Σημαντική επίσης είναι η συμμετοχή των υποδομών για τη νηπιακή-παιδική φροντίδα (19,1%), και λιγότερο δράσεων και υποδομών για τη φροντίδα της τρίτης ηλικίας (3,8%).

Μικρότερη συμμετοχή έχουν κτιριακά έργα και δράσεις προνοιακού χαρακτήρα (4,6%), όπως ξενώνες φιλοξενίας, δράσεις ενημέρωσης για σύγχρονα θέματα υγείας, εξαρτήσεων κ.λ.π. καθώς και στοχευμένες δράσεις για ευπαθείς ομάδες (ΑΜΕΑ, ΡΟΜΑ, Μετανάστες, απόρους/αστέγους).

Τέλος, μικρό μέρος του προϋπολογισμού διατίθεται σε ενέργειες μελέτης χαρακτηριστικών ευπαθών ομάδων (0,1%), δικτύωσης μεταξύ φορέων για την αξιοποίηση συνεργειών-ανταλλαγή εμπειριών σε θέματα στήριξης των ομάδων αυτών (0,1%).

B. Στο Β.Αιγαίο, το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού του Άξονα διατίθεται για μελέτες/έργα και δράσεις στον τομέα της εκπαίδευσης (βρεφονηπιακή φροντίδα, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια κυρίως εκπαίδευση) με τη χρηματοδότηση του ΟΣΚ (64%). Μικρότερο βάρος έχουν τα έργα/δράσεις πολιτισμού (12,5%) και αθλητισμού (9,9%). Στο Άξονα επίσης περιλαμβάνονται και δράσεις για την εκπαίδευση, την απόκτηση δεξιοτήτων και την προώθηση της απασχόλησης με σημαντικό χρηματοδοτικό βάρος (7,9%).

Η χρηματοδότηση ερευνητικών δράσεων καθώς και δομών και δράσεων περίθαλψης, πρόνοιας και υποστήριξης ευπαθών ομάδων έχουν πολύ μικρότερη συμμετοχή (0.01%-2,1%).

Τέλος, απουσιάζουν στοχευόμενες δράσεις για ειδικές-ευπαθείς ομάδες πληθυσμού (ΑΜΕΑ, ΡΟΜΑ, Μετανάστες, άστεγοι κ.λ.π) καθώς και δράσεις δικτύωσης και συνεργασίας με άλλους φορείς στον τομέα υποστήριξης των ευπαθών ομάδων.

Γ. Στην Κ. Μακεδονία δεν γίνεται εξειδίκευση του Άξονα σε δράσεις ώστε να είναι δυνατή η διερεύνηση ως προς το χρηματοδοτικό βάρος και το είδος τους. Ωστόσο, από τη δομή που έχει επιλεγεί, προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού του Άξονα αφορά υποδομές εκπαίδευσης (59,7%) και ακολουθούν οι υποδομές αθλητισμού (13%), υγείας (5,6%), πολιτισμού (3,8%) και με μικρότερη συμμετοχή οι Κοινωνικές υποδομές (2,9%). Συνολικά δηλ. οι υποδομές/τεχνικά έργα, απορροφούν το 85% του προϋπολογισμού του Άξονα, με τις κοινωνικές υποδομές να αποτελούν την τελευταία προτεραιότητα.

Μικρότερο μέρος του προϋπολογισμού αφορά άλλου τύπου δράσεις και κυρίως δράσεις διασφάλισης της δημόσιας υγείας (8,8%), ενώ οι αναφερόμενες δράσεις διαβίου μάθησης δεν έχουν εξασφαλισμένη χρηματοδότηση.

Συνολικά ως προς τον σχεδιασμό του Άξονα παρατηρείται:

- Ανισορροπία στο εσωτερικό, υπέρ παραδοσιακών τομέων (τεχνικά έργα πολιτισμού, αθλητισμού, εκπαίδευσης) παρά την μεγάλη πίεση για δράσεις/υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας.
- Τα τεχνικά έργα/υποδομές απορροφούν το μεγαλύτερο ποσοστό του προϋπολογισμού και αυτού του Άξονα, σε συνέπεια με την σχεδιαστική αντίληψη που διέπει το σύνολο του Ε.Π.
- Οι υποδομές αυτές αφορούν για την Κ. Μακεδονία και το Β. Αιγαίο την βρεφική-νηπιακή και σχολική ηλικία (Παιδικοί σταθμοί, παιδικές χαρές, σχολεία), ενώ για την Π. Αττικής η έμφαση δίδεται στον Αθλητισμό (γήπεδα, κολυμβητήρια).
- Οι στοχευόμενες δράσεις για ευπαθείς ομάδες απουσιάζουν ή είναι περιορισμένης χρηματοδοτικής βαρύτητας για την Αττική και το Β. Αιγαίο.
- Απουσιάζουν δράσεις δικτύωσης/συνεργασίας, έρευνας και καταγραφής δεδομένων για τις δομές, υπηρεσίες και ανάγκες των ευπαθών ομάδων.
- Απουσιάζει ο σχεδιασμός δράσεων, πέραν των «κλασικών» (π.χ. κατάρτισης, ενημέρωσης), σε αντιστοιχία με τις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες.

Ο βαθμός ωριμότητας¹⁷ των δράσεων που αφορούν την κοινωνική πολιτική παρουσιάζεται στον πίνακα Π.9.

¹⁷ Οι δράσεις χαρακτηρίζονται:

Ανενεργές: μη εξασφαλισμένη χρηματοδότηση ή στάδιο διαβούλευσης.

Ενταγμένες: ενταγμένες στον προϋπολογισμό, δεν έχει ξεκινήσει η υλοποίηση.

Εκτελούμενες: ενταγμένες στον προϋπολογισμό και υλοποιούνται.

Ολοκληρωμένες: ολοκληρωμένο φυσικό και οικονομικό αντικείμενο.

Π.9.: Ωριμότητα δράσεων Άξονα: Ενίσχυση Κοινωνικής Μέριμνας, Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού

	Αριθ. Δράσεων		%	
	ΑΤΤΙΚΗ	Β.ΑΙΓΑΙΟ	ΑΤΤΙΚΗ	Β.ΑΙΓΑΙΟ
Ανενεργές	52	25	33,3	18
Ενταγμένες	48	48	30,8	35
Εκτελούμενες	32	34	20,5	25
Ολοκληρωμένες	24	29	15,4	21
Σύνολο	156	136	100,0	100

Ο βαθμός ωριμότητας, αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για τον τελικό απολογισμό του σχεδιασμού:

A. Στην Αττική μόνο το 35,9% των δράσεων του άξονα είναι ολοκληρωμένες ή εκτελούμενες και αφορούν αποκλειστικά τεχνικά έργα (μελέτη-κατασκευή κτιρίων/υποδομών). Μεγάλος αριθμός δράσεων είναι ανενεργές (33,3%).

Συνολικά το σκέλος της κοινωνικής παρέμβασης του Ε.Π. μέσω δράσεων διαφορετικών από τεχνικά έργα, αν και ελλειμματικό, δεν έχει ωριμότητα υλοποίησης, παρά τις εκρηκτικές ανάγκες του πληθυσμού της Αττικής.

B. Στο Β. Αιγαίο το 46% των δράσεων έχουν ήδη εκροές (ολοκληρωμένες/εκτελούμενες). Επίσης, για σημαντικό ποσοστό δράσεων έχουν δεσμευτεί πόροι από τον προϋπολογισμό (35%), ενώ το 18% των δράσεων είναι ανενεργές. Ωστόσο στην τελευταία κατηγορία ανήκουν κυρίως άυλες δράσεις όπως προγράμματα/έλεγχοι προστασίας της δημόσιας υγείας και κυρίως δράσεις εκπαίδευσης, απόκτησης δεξιοτήτων και απασχόλησης.

Γ. Στην Κ. Μακεδονία δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί η ωριμότητα δράσεων, καθώς δεν εξειδικεύεται ο σχεδιασμός σε δράσεις, ωστόσο ανενεργές φαίνονται οι δράσεις: Μελέτες-έρευνες-απόκτηση γης και Δια-βίου Μάθησης, ενώ δεν είναι σαφές αν υπάρχουν δράσεις υποστήριξης ευπαθών ομάδων.

5. ΑΣΤΟΧΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΟΜΕΣ ΤΟΥ «ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ»

Ο συνολικός σχεδιασμός και ειδικότερα του Άξονα που αφορά την κοινωνική πολιτική, επιβεβαιώνει τη χρόνια αδυναμία προγραμματισμού της αυτοδιοίκησης στον τομέα αυτόν. Η ανισορροπία του σχεδιασμού, τόσο ως προς την δομή/περιεχόμενο, την κατανομή των πόρων αλλά και την πορεία υλοποίησης, μεταξύ των διαφορετικών προτεραιοτήτων, είναι τέτοιου μεγέθους, που υποδηλώνει την ανυπαρξία σχεδιασμού, την υποκατάστασή του από τον χρονικο-οικονομικό προγραμματισμό τεχνικών έργων και τελικά την αστοχία του. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διατήρηση σε μεγάλο βαθμό της αναπτυξιακής και σχεδιαστικής αντίληψης της προ-κρίσης εποχής, όταν οι περισσότερες κοινωνικές δράσεις έχουν προγραμματική μορφή και υλοποιούνται στο πλαίσιο εθνικών/ευρωπαϊκών προγραμμάτων, παρά ως πλαίσιο άσκησης συστηματικής κοινωνικής πολιτικής. Αυτός ο διαφαινόμενος δυϊσμός ως προς το περιεχόμενο του σχεδιασμού αποτελεί και ένδειξη μειωμένων αντανακλαστικών της Περιφερειακής Διοίκησης ως προς τις κοινωνικές συνθήκες της περιοχής της, αλλά και προσκόλληση στο μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης με έμφαση στις υποδομές (κατασκευαστικός κλάδος), όταν η ιδιωτική και δημόσια χρηματοδότηση για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και η αντίστοιχη ζήτηση ήταν πολύ διαφορετικής τάξης.

Είναι φανερό ότι ο σχεδιασμός κοινωνικών παρεμβάσεων δεν ενσωματώνεται λειτουργικά στον αναπτυξιακό προγραμματισμό της αυτοδιοίκησης. Αποτέλεσμα αυτού είναι η απουσία προληπτικής και κατασταλτικής δράσης για την αντιμετώπιση των οξυμένων προβλημάτων, η απουσία καταγραφής της έκτασης, των μορφών φτώχειας και των αναγκών και τελικά η αδυναμία σχεδιασμού ενός συνεκτικού «τοπικού προνοιακού συστήματος». Επίσης δεν φαίνεται η αυτοδιοίκηση να αναλαμβάνει ρόλο «τοπικού συντονιστή» δίνοντας συνοχή και ενιαία κατεύθυνση στις δράσεις των Δήμων, αλλά και των αυθόρμητων πρωτοβουλιών/κινήσεων πολιτών και του εθελοντισμού στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, ενεργοποιώντας περαιτέρω το τοπικό κοινωνικό δυναμικό. Όλα τα παραπάνω είναι αναγκαία ώστε, στο πνεύμα της «κοινωνικής καινοτομίας»¹⁸ να αναδειχθούν αποτελεσματικές πρακτικές και να μετεξελιχθούν σε γενικευμένες δράσεις.

¹⁸ Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για κοινωνική και εδαφική συνοχή Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ. 3, 19

6. ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΑΙΤΙΕΣ –ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Το αποτέλεσμα του επιχειρησιακού σχεδιασμού της αυτοδιοικητικής Περιφέρειας πρέπει να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα μιας σειράς παραμέτρων:

A. Το πλαίσιο εφαρμογής του «Καλλικράτη» είναι εξαιρετικά δυσμενές. Η οικονομική κρίση επέφερε μεταβολές στο σύστημα κεντρικού σχεδιασμού, με ανάλογες επιρροές στον περιφερειακό, συνεχείς θεσμικές μεταβολές λόγω των δανειακών συμβάσεων, αναπροσανατολισμό της λειτουργίας του δημοσίου τομέα και δημοσιονομική στενότητα. Επιπλέον, διατηρούνται και τα χρόνια προβλήματα του δημόσιου τομέα, καθώς η αυτοδιοικητική Περιφέρεια αν και νεοσύστατη, δεν είναι νέα. Προέρχεται από τη σύνθεση της πρώην Κρατικής Περιφέρειας και της πρώην Νομαρχίας και κληρονόμησε τα χαρακτηριστικά τους, δηλ. την μακροχρόνια εμπειρία εκτέλεσης κυρίως τεχνικών έργων τοπικής εμβέλειας της πρώην Νομαρχίας (οδικά, κοινόχρηστων χώρων κ.λ.π) και την εμπειρία ολοκληρωμένης θεώρηση των ζητημάτων του περιφερειακού χώρου και συμπληρωματικά προς τις κεντρικές τομεακές πολιτικές, της πρώην κρατικής Περιφέρειας (Π.Ε.Π.- ΚΠΣ κ.λ.π). Το αποτέλεσμα της συνάρθρωσης αυτών των δύο δομικών χαρακτηριστικών της νέας Περιφέρειας θα κριθεί στο χρόνο, ωστόσο η εξέταση της επιχειρησιακής της ικανότητας μέσω των Ε.Π., καταδεικνύει μία ετεροβαρή σχέση υπέρ του πρώτου.

B. Η αντίληψη των ίδιων των δομών για την διοικητική τους ικανότητα είναι τέτοια, που προσανατολίζει τις επιλογές τους σε δράσεις ενίσχυσης των υποδομών (αγορά, αναβάθμιση κτιρίων, εξοπλισμού, εφαρμογών πληροφορικής), ενώ απουσιάζουν δράσεις στην κατεύθυνση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, της απλοποίησης διαδικασιών, της εσωτερικής αξιολόγησης, του οριζόντιου συντονισμού και της ενδο-υπηρεσιακής συνεργασίας, της ενίσχυσης της εξωστρέφειας, της αξιοποίησης της περιφερειακής παρουσίας και αύξησης των εσόδων, της μέτρησης της αποτελεσματικότητας κ.λ.π. Η αντίληψη αυτή, επηρεάζει την επιχειρησιακή δράση της Περιφέρειας σε όλους τους τομείς παρέμβασης και φυσικά και στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής.

Γ. Ο σχεδιασμός της υπηρεσιακής δομής, εντάσσει την αρμόδια για τον Επιχειρησιακό Σχεδιασμό υπηρεσιακή μονάδα υπό την Γενική Διεύθυνση με θεματική αρμοδιότητα τα τεχνικά έργα και τις υποδομές. Με τον τρόπο αυτό προσδιόρισε σε σημαντικό βαθμό και τον προσανατολισμό του περιφερειακού σχεδιασμού. Επιπλέον, η αυστηρά κάθετη ιεραρχική επικοινωνία των μονάδων του δημοσίου, αλλοίωσε τον οριζόντιο χαρακτήρα του σχεδιασμού και δεν υπηρέτησε την ισόρροπη-ολοκληρωμένη αντίληψη όλων των τομέων παρέμβασης της Περιφέρειας. Η ετεροβαρής σχέση με τις υπόλοιπες Γενικές Διευθύνσεις (Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας, Ποιότητα ζωής, Ανάπτυξης, Αγροτικής Οικονομίας, κ.λ.π) είχε ως αποτέλεσμα τον ελλειμματικό σχεδιασμό για την κοινωνική πολιτική, την οικονομία, κ.λ.π.

Δ. Ο σχεδιασμός αντανάκλα τη διαμορφωμένη πολιτική και υπαλληλική κουλτούρα, αλλά και οι κατευθύνσεις του Υπ. Εσωτερικών. Συγκεκριμένα, οι Άξονες Προτεραιότητας που δόθηκαν στις Περιφέρειες είναι ενδεικτικοί, εκτός του Άξονα: «Βελτίωση της διοικητικής ικανότητας του διοικητικού μηχανισμού», ο οποίος είναι

υποχρεωτικός, με το υποδεικνυόμενο περιεχόμενό. Η επιλογή αυτή υπαγορεύεται από το θεματικό πεδίο ευθύνης/ενδιαφέροντος του Υπ. Εσωτερικών.

Πέραν αυτού, ο ενδεικτικός Άξονας που αφορά την κοινωνική πολιτική, έχει μεγάλο θεματικό εύρος (κοινωνική πολιτική, υγεία, παιδεία, πολιτισμός, αθλητισμός), με αποτέλεσμα να είναι δυσχερής η εστίαση, ο οικονομικός προγραμματισμός και η διαχείριση των δράσεων ειδικά της κοινωνικής πολιτικής. Η αναντιστοιχία μεταξύ σχεδιαστικής αντίληψης και εκρηκτικών κοινωνικών αναγκών, ενισχύεται περαιτέρω και από την απουσία ειδικότερων και δεσμευτικών κατευθύνσεων προς τις Περιφέρειες για τον Άξονα αυτό π.χ. ποσοτικοί στόχοι, ενσωμάτωση δράσεων δικτύωσης, έρευνας, κοινωνικής καινοτομίας κ.λ.π., που θα έστρεφαν προς το κοινωνικό πεδίο την επιχειρησιακή τους δράση.

Κατόπιν αυτών, δημιουργούνται ερωτήματα σχετικά με το εάν η μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη», με την προσδοκία της αποτελεσματικότερης αυτοδιοίκησης μεταξύ άλλων και στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, φέρει τη φιλοσοφία/δυναμική ενός άλλου αναπτυξιακού μοντέλου, εάν τα σύγχρονα εργαλεία και οι βελτιώσεις που εισάγει, είναι αρκετά και ικανά για την υπέρβαση αγκυλώσεων προς ένα αποτελεσματικότερο μοντέλο διοίκησης. Η απάντηση θα κριθεί σε βάθος χρόνου, ωστόσο αναμφίβολα μεταγενέστερες ρυθμίσεις μετέβαλλαν σημαντικά το πνεύμα της μεταρρύθμισης και ο παραγόμενος περιφερειακός σχεδιασμός δεν αντιστοιχεί στις σημερινές κοινωνικές ανάγκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καππή Χ., Ο πλούτος της πραγματείας περί φτώχειας. Διαχρονικότητα, παγκοσμιότητα, θεραπείες και μεταλλάξεις, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας - ΕΚΚΕ 2010.

Μπαλούρδος Δ., Η φτώχεια στην Ελλάδα: Τάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές, Ειδική Συνεδρία Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, Βουλή των Ελλήνων 2012.

Μπαλούρδος Δ., Ναούμη Μ., Η φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010 -ΕΚΚΕ 2010.

Ψυχάρης Γ., Αρτελάρης Π., Καλλιώρας Δ., Πανταζής Π., Τσιάπα Μ., Το χωρικό αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: μια πρώτη αποτίμηση, 10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης- ERSA 2012.

Βουλή των Ελλήνων, Αιτιολογική Έκθεση: του Σχεδίου Νόμου «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης», 2010.

Βουλή των Ελλήνων - Ειδική Συνεδρία Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων: «Νέα Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός», 2012.

ΕΚΚΕ, Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα-Κύρια Θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Τόμος Α', 1996.

ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2013: Κίνδυνος φτώχειας, Δελτίο Τύπου, 2014.

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κοντιάδης Ξ., Καλατζής Ν., Μίχος Λ., Μπισσάνη Ε., Τσέκος Θ., Κοινωνική πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2006.

Κοινοτικό Πρόγραμμα για την Οικονομική και Κοινωνική Ενσωμάτωση των μη Ευνοημένων

Ομάδων /Φτώχεια 3 1989-1994, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες ADAPT, YOUTH, NOW, HORIZON 1994-1999.

ΟΚΚΕ, Γνώμη : Φτώχεια, 2009

Τράπεζα Ελλάδος, Έκθεση Διοικητή για το έτος 2012, 2012.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού: ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για κοινωνική και εδαφική συνοχή*, 2010.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ευρώπη 2020: Στρατηγική για μια έξυπνη και διατηρήσιμη ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς*, Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ. 458/2007.

Υπουργείο Οικονομικών, *Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2009-2013 -Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων*, 2010.

Υπουργείο Οικονομικών *Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2011-2014*, 2011.

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης»

Ν.4172/2013 «Φορολογία εισοδήματος, επείγοντα μέτρα εφαρμογής του Ν. 4046/2012 του Ν. 4093/2012 και του Ν. 4127/2013 και άλλες διατάξεις»

ΠΔ 133/2010 με θέμα «Οργανισμός της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας», (ΦΕΚ 226B/27-12- 2010)

ΠΔ 137/2010 με θέμα «Οργανισμός της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου», (ΦΕΚ 2306B/27-12-2010)

Απόφαση 44403/2011 Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης: «Έγκριση τροποποίησης του Οργανισμού Εσωτερικής Υπηρεσίας της Περιφέρειας Αττικής » (ΦΕΚ 2494B/4-11-2011)

Απόφαση 74754/2010 Υπουργού Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης: «Περιεχόμενο, δομή, τρόπος υποβολής, όργανα και διαδικασία κατάρτισης, παρακολούθησης και αξιολόγησης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α) β' βαθμού» (ΦΕΚ 2043 B/30-12-2010)

ΕΕΤΑ, «Οδηγός Παρακολούθησης, Αξιολόγησης, Επικαιροποίησης και Αναθεώρησης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των περιφερειών» του Υπουργείου Εσωτερικών, 2011

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Περιφέρειας Αττικής

[http://www.patt.gov.gr/site/attachments2/6931_Αποφ. 134 ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.pdf](http://www.patt.gov.gr/site/attachments2/6931_Αποφ.134_ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ_ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ_ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.pdf)

Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

<http://www.pvaigaiou.gov.gr/web/guest/services>, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012-2014

Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας

<http://www.pkm.gov.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=178>